

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทุกสังคม หรือทุกประเทศในโลกย่อมมีระบบการรักษาพยาบาลที่เรียกว่า การรักษาแบบพื้นบ้าน เพื่อชีวิตรอดและเพื่อสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง การแพทย์หรือการรักษาแบบพื้นบ้านจึงเกิดขึ้นด้วยการใช้พืชหรือสัตว์มาทำเป็นยาบำบัดโรค ซึ่งเรียกรวมว่า “ ยาสมุนไพร ” จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ชาวอียิปต์ให้ทำสรีบประทานกระเทียมทุกวัยเพื่อให้มีกำลังแข็งแรงสร้างปิรามิดได้ ประเทศอื่น ๆ ที่นิยมให้ยาสมุนไพรสืบทอดต่อจาก อียิปต์ เช่น กรีก โรมัน อาหรับ อิรัก สวีเดน ประเทศแถบเอเชียประเทศแรกที่มีการใช้ยาสมุนไพร ได้แก่ อินเดีย แล้วสืบทอดมาที่ประเทศจีน รวมทั้งประเทศไทยด้วย สำหรับประเทศไทยมีหลักฐานคือ หินบดยา สมัยทวารวดี จึงเชื่อได้ว่ามีการใช้ยาสมุนไพรสืบทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา รัตนโกสินทร์ ตอนต้น トラบจนถึงทุกวันนี้ ตัวอย่าง เช่น คนไทยสมัยก่อนรู้จักรักษาความสะอาด ของปากและฟันด้วยสมุนไพร เป็นต้น การแพทย์ไทยแผนโบราณ ต้นพืชทุกชนิด มีสรรพคุณเป็นยาทั้งสิ้น ส่วนยาที่ได้จากสัตว์และแร่ธาตุในตำราไทยมีใช้ไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากส่วนใหญ่ ของการแพทย์มีรากฐานและได้รับการถ่ายทอดมาจาก แพทย์แผนอินเดีย (สมทรง , 2529 : 131) การใช้สมุนไพร ทำการรักษาโรคต่าง ๆ นั้น ล้วนอาศัยการบอกเล่าและจดจำมาจากบรรพบุรุษแต่ละตำรา จะแตกต่างกันออกไป โดยมากมักจะมีการหวงแหนตำหรับยาซึ่งกันและกัน จึงไม่บอกให้ผู้อื่นทราบและสืบทอดให้แก่ลูกหลานเท่านั้น บางครั้งความรู้นั้นก็เกิดผิดพลาดขึ้นได้ เช่นกัน

คำว่า “ สมุนไพร ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายไว้ว่า “ พืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยา (ซึ่งหาได้ตามพื้นเมืองไม่ใช่เครื่องเทศ) ” (ราชบัณฑิตยสถาน , 2525) แต่ในพระราชบัญญัติยานั้น สมุนไพรจะหมายถึง ยาที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ซึ่งยังมีได้ผสมหรือแปลงสภาพ เช่น พืชที่ยังคงเป็นส่วนของราก ต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ (เพียว , 2524) ส่วนความหมายของสมุนไพรในทัศนะของนักวิทยาศาสตร์ จะหมายถึงผลิตภัณฑ์ที่ได้จากธรรมชาติ (Natural Product) ที่มีคุณสมบัติในทางยาไม่ว่าจะมาจากสิ่งใด ในธรรมชาติตั้งแต่พืชชั้นต่ำถึงพืชชั้นสูงสุด หรือสัตว์ ทั้งมีและไม่มีกระดูกสันหลัง ทั้งบนบกในน้ำ และในอากาศ ซึ่งรวมถึงกลุ่มสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำที่นักชีววิทยาจัดไว้เป็นพวกโปรทิสตา (Protista) ซึ่งรวมถึงวัฏธูตาต่าง ๆ ที่มีในธรรมชาติ (ประเสริฐ , 2533)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสมุนไพรจำนวนมาก บางชนิดเพาะปลูกขึ้น บางชนิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งบ้างก็หาได้ง่ายและบ้างก็หาได้ยาก ในแต่ละปีคนไทยใช้พืชสมุนไพรบางชนิดเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พืชสมุนไพรบางชนิดยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยอีกด้วย แต่จากการที่ลักษณะโครงสร้าง การผลิตพืชสมุนไพร ยังมีข้อจำกัดโดยบางชนิดใช้วิธีเก็บหามาจากป่าธรรมชาติ บางชนิดผลิตโดยปลูกเพียงเพื่อใช้บริโภคภายในประเทศ และหากมีเหลือบ้างจึงส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ แต่ปัจจุบันภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการพืชสมุนไพร ประเทศต่าง ๆ มีมากขึ้น ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของวิทยาการ การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว ยารักษาโรคและเครื่องสำอางต่าง ๆ ได้เจริญก้าวหน้าไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืชเหล่านี้ พืชบางชนิดเรายังไม่ได้ทำการเพาะปลูกกันอย่างจริงจัง ไม่ได้เพาะปลูกเป็นการค้า ดังนั้น ปริมาณการผลิต และการควบคุมคุณภาพของพืชสมุนไพรจึงกระทำไม่ได้ยาก ทั้งนี้ประเทศไทยมีพืชสมุนไพรที่สำคัญ หลายชนิดที่ตลาดต่างประเทศต้องการ ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ จะมีการค้าขายอย่างกว้างขวางนับเป็นมูลค่าค่อนข้างสูง (รุ่งรัตน์ , 2540 : 2) ความจริงประเทศไทยเราเป็นประเทศเกษตรกรรมอุดมไปด้วยพืชพรรณธัญญาหารนานาชนิด ซึ่งพืชแทบทุกชนิดล้วนแต่มีฤทธิ์ทางการรักษามากบ้างน้อยบ้างต่างกันออกไป ถ้าหากประชาชนรู้จักเลือกใช้ทำยารักษาโรค โดยเฉพาะโรคทั่วไป เช่น ปวดหัว ตัวร้อน เป็นไข้ ท้องผูก แผลงสัควักคุดอย โรคผิวหนังและอื่น ๆ แล้วก็จะเป็นการลดอันตรายและความฟุ่มเฟือยที่เกิดจากการใช้ยาแผนปัจจุบัน โดยไม่จำเป็น ทั้งเป็นการประหยัดและการป้องกันการขาดแคลนยาในอนาคต ทั้งนี้เพราะประเทศไทย ส่งยาสำเร็จรูปแผนปัจจุบันและตัวยานี้แสดงฤทธิ์เข้ามาผลิตขายสำเร็จรูปรวมกันประมาณปีละ 19,000 ล้านบาท ยิ่งไปกว่านั้น สมุนไพรดิบที่ส่งออกขายส่วนใหญ่ อยู่ในมือพ่อค้า นักธุรกิจ ซึ่งรับซื้อจากชาวบ้านที่บุกเก็บจากป่า สมุนไพรเหล่านี้เกิดจากธรรมชาติไม่มีการปลูกทดแทน ซึ่งนับวันสมุนไพรซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติยิ่งลดน้อยลงทุกทีและอาจสูญพันธุ์ในอนาคต (การปีโตเลียมแห่งประเทศไทย , 2528 : อ้างโดยประมวล , 2541)

ผลกระทบจากการพัฒนาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และระบบการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้สมุนไพรถูกทอดทิ้งและหลงเหลืออยู่อย่างจำกัด ซึ่งนับวันจะสูญหายในไม่ช้า ดังนั้นกว่าหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา แนวโน้มทางการใช้สมุนไพรจึงลดน้อยลง และดูเหมือนว่ายังมีความทันสมัยมากขึ้นเท่าใดความล้ำหลังของการพัฒนาสมุนไพรมากขึ้นเท่านั้น การพัฒนาสมุนไพรที่ผ่านมาไม่อาจด้านกระแสดการขยายตัวของยาและเคมีภัณฑ์สมัยใหม่ได้ ความสำเร็จของความรู้ สมุนไพรกำลังลบลบเลื่อนจนแทบจะเหลือเป็นเพียงประวัติศาสตร์ของการแพทย์ไทยเท่านั้น การจะทำให้สมุนไพรกลับมามีบทบาทในสังคมไทยเป็นความหวังที่ยังต้องการความร่วมมือจากคนรุ่นใหม่

ปัจจุบันการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน เริ่มเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนโดยมีการผลิตสินค้าเพื่อสุขภาพที่ยั่งยืน ดังนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพรของไทย และเพื่อให้ประชาชนทั่วไปทราบถึงการปลูกและการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน เราจึงจำเป็นต้องศึกษาการปลูกและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่นิยมใช้ในปัจจุบัน

จังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการนำสมุนไพรมาใช้ นอกจากการรับประทานเป็นอาหารแล้วยังนำมาใช้เป็นยากรักษาโรค ดังจะเห็นได้ว่า มีการปลูกสมุนไพรไว้ใช้แทบทุกครัวเรือนในท้องที่หลายแห่งของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยพืชสมุนไพรในเขตพื้นที่อำเภอแม่แตงก็เป็นอำเภอหนึ่ง ที่มีการใช้สมุนไพรอย่างแพร่หลาย ภายในสถานบริการสมุนไพร เช่น การนวดฝ่าเท้า ประคบสมุนไพร และอบสมุนไพร เป็นต้น (ฝ่ายแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลอำเภอ แม่แตง) จะเห็นว่าทั้งชาวบ้านและชาวเขาจะมีการปลูกและใช้พืชสมุนไพร เช่น จิงข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว กระเพรา เป็นต้น หรือเก็บจากป่ามาประกอบอาหาร หากเหลือจากการบริโภคก็นำมาผสม แปรรูป เป็นผลิตภัณฑ์แล้วจึงส่งไปจำหน่าย ซึ่งนำรายได้มาให้แก่ครอบครัวผู้วิจัยจึงได้ทำการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีการปลูกอยู่เกือบทุกบ้านแต่ก็ปลูกจำนวนน้อย เช่น กระเทียม กระชาย จิง ขมิ้นชัน มะนาว เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรในการปลูกและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านและเพื่อเป็นแนวทางในการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของสมุนไพร สรรพคุณในด้านการรักษาโรคต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางในการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการปลูกและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เกษตรกรนิยมใช้ในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมกับการปลูกและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เกษตรกรนิยมใช้
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปลูกและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการรวบรวมการปลูกและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการเผยแพร่ให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกและนำไปใช้ประโยชน์ เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรต่อไป

นิยามศัพท์

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่นำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ที่ดำรงชีพอยู่ในพื้นที่ อ.แม่แตง

อายุ หมายถึง อายุจริง เป็นจำนวนปีเต็มของเกษตรกร

รายได้ทั้งหมด หมายถึง รายได้ที่เกษตรกรได้รับทั้งภาคเกษตรกรและนอกภาคเกษตรกร ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

รายได้จากการจำหน่ายพืชสมุนไพร หมายถึง รายได้ที่เกษตรกรได้รับจากการขายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพร

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกทั้งชายและหญิงที่อยู่ในครัวเรือนของเกษตรกร

การศึกษา หมายถึง การศึกษาขั้นสูงสุดของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน หมายถึง ระยะเวลาที่เกษตรกรตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านนั้น เป็นจำนวนปี

การปลูกพืชสมุนไพร หมายถึง การนำเอาส่วนต่างๆของพืชสมุนไพร เช่น เมล็ด หน่อ กิ่ง หัว ผ่านการเพาะหรือการชำหรือวิธีการอื่น ๆ ใส่ลงในดิน หรือวัสดุอื่น เพื่อให้งอกหรือเจริญเติบโตต่อไป โดยวิธีการปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้านจากแบบสอบถามการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านของเกษตรกร แบ่งได้เป็น ไม่ปลูก ปลูกลงกระถางและปลูกลงแปลง ซึ่งการวัดตัวแปรที่เกี่ยวกับการการปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้านจะใช้เกณฑ์วัดเป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1	ไม่ปลูกเลย
ระดับที่ 2	ปลูกปานกลาง
ระดับที่ 3	ปลูกมาก

การใช้พืชสมุนไพร หมายถึง การนำเอาส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรที่สามารถใช้เป็นยา รักษาโรคหรือบำบัดโรคต่าง ๆ มาปรุงแต่งในสัดส่วนที่เกษตรกรปฏิบัติอยู่ แล้วนำไปใช้ประโยชน์ ในลักษณะต่าง ๆ เช่น รับประทาน ทาภายนอก สูดนม และอื่น ๆ โดยวัดการใช้พืชสมุนไพรพื้น บ้าน จากแบบสอบถามการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านของเกษตรกร แบ่งได้เป็น ไม่ใช้ ใช้ ครั้งคราว และใช้เป็นประจำ ซึ่งการวัดตัวแปรที่เกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านจะใช้เกณฑ์วัด เป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1	ไม่ใช้
ระดับที่ 2	ใช้เป็นครั้งคราว
ระดับที่ 3	ใช้เป็นประจำ

พืชสมุนไพรพื้นบ้าน หมายถึง พืชซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรค ซึ่งหาได้ตาม พื้น บ้าน โดยพืชที่ทำการศึกษาเป็นพืชสมุนไพรที่เป็นที่รู้จักและนิยมใช้ในหมู่คนไทย ที่เป็นทั้งอาหาร และยารักษาโรค มีทั้งหมด 18 ชนิดด้วยกัน อาทิเช่น กระเพรา กระชาย จิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว เป็นต้น

การได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง ระดับการรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารด้านสมุนไพรจาก แหล่งข่าวสารต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อนบ้าน เอกสารวิชาการต่าง ๆ และแหล่งอื่น ๆ ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา

ความรู้ความเข้าใจในการปลูกและการใช้พืชสมุนไพร หมายถึง สถิติปัญญา การเรียนรู้และความสามารถในทางด้านวิธีการปลูก เพื่อให้พืชสมุนไพรเกิดการเจริญเติบโต และความสามารถทางด้าน การนำเอาส่วนต่างๆของพืชสมุนไพร นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกร ในลักษณะต่างๆ เช่น การรับประทาน ทาภายนอก สูดนม โดยวิธีการเรียนรู้ต้องมีความถูกต้อง และเหมาะสม โดยการ วัดความรู้และความเข้าใจในการปลูกและการใช้พืชสมุนไพร จะแบ่งคำถามออกเป็น 2 ชุด

ชุดที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับการปลูกพืชสมุนไพร จำนวน 10 คำถาม

ชุดที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร จำนวน 10 คำถาม

โดยคำถามทั้งหมด 20 คำถาม โดยถ้าตอบ “ผิด” ได้ 0 คะแนน ตอบ “ถูก” ได้ 1 คะแนน รวม ทั้งหมด 20 คะแนน แล้วนำคะแนนของแต่ละคนมารวมกัน และนำมาหาค่าเฉลี่ย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาถึง การปลูกและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของเกษตรกร
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

พืชสมุนไพร เน้นเฉพาะ พืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาโรคและบำบัดอาการต่างๆ ที่นิยมใช้
กันอยู่ในปัจจุบัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ

(Independent Variables)

ตัวแปรตาม

(Dependent Variable)

